

fórum

Néhány megjegyzés Alekszandr Sztikalin írásához

Hogyan fogadta Władisław Gomułka Hruscsov leváltását? Az erre vonatkozó dokumentumközlés elé írt érdekes bevezetőt a *Múltunk* 2007/4. számába a kitűnő orosz történész, Alekszandr Sztikalin. Nem szeretnék a nagyizolás bűnébe esni, hiszen újságíró vagyok, nem tudományos kutató. Am mégiscsak Gomułka egyetlen magyar életrajzírója lennék (könyvem sajnos még a levéltárak megnyílása és a szólásszabadság megvalósulása előtt született, 1989-ben jelent meg a Kossuth Könyvkiadónál), és az 1956–1970 közötti szovjet–lengyel csúcstalálkozók Londonban megjelent, Alekszandr Sztikalin mostani értékelését sok tekintetben alátámasztó dokumentumkötetét is én ismertettem a *Kritikában* (1998/8.). Ezért engedem meg magamnak, hogy néhány megjegyzést tegyek az íráshoz.

A Brezsnyev–Koszigin–Andropov-jelentéshez írt lábjegyzetben (220.) Sztikalin leírja: amikor Hruscsov és kísérete 1956. október 19-én hívatlanul, sőt lengyel kérés ellenére Varsóba érkezett, a számára ismeretlen Gomułkát meglátva megkérdezte: ki az? Mire a lengyel politikus „kihívoán mondta: Gomułka vagyok, akit maguk három évre börtönbe csuktak”. Ez a jelenet nem túl életszerű. (Túl azon, hogy több lengyel szemtanújának hiteles és jórészt egybehangzó visszaemlékezésében ilyen szóváltás nem szerepel.) Hetek óta Gomułka jövődő szerepe volt a fő politikai téma, és Hruscsovék éppen azt megakadályozandó repültek Varsóba, hogy a nemrég rehabilitált és számukra gyanús régi kommunista kerüljön a Lengyel Egyesült Munkáspárt élére. Elképzelhető, hogy mindeközben Hruscsov egyetlen fényképet sem látott volna Gomułkáról? Abban a Komintern-dossziében sem, amely az 1930-as évek eleji Moszkva környéki pártiskolai tanfolyamról szólt (Gomułka ezen kívül

soha nem élt a Szovjetunióban), és amelyet nyilván átnéztek? A szovjet nagykövetnek, akihez a „ki az?” kérdés állítólag szólt, nem az lett volna az első szava Hruscsovhoz, hogy aznap reggel óta mégiscsak ez az ember a LEMP KB első titkára? Emellett Gomulka 1948-ig a Lengyel Munkáspárt főtitkára volt, Hruscsov pedig ugyanakkor a szomszédos – és Lengyelországhoz ezer szállal kötődő – Ukrajnában dolgozott az ottani párt első titkáráként és a köztársasági kormány elnökeként. Tehát még azt is nehéz elképzelni, hogy abból az időből ne ismerték volna egymást személyesen, bár erről tényszerű ismeretem nincs. A lényeg az, hogy 1956. október 19–20-án igen drámai, szenvedélyes és kemény tárgyalás zajlott a két ország vezetői között, de a leírt párbeszéd szerintem nagy valószínűséggel nem hangzott el.

Ugyanabban a lábjegyzetben olvasható, hogy 1956. november 1-én Bresztben Gomulka ellenezte a szovjet erők magyarországi beavatkozását. Azt hiszem, ennél árnyaltabban nyilatkozott. Persze, még két hete sem volt, hogy neki magának kellett szembenéznie egy szovjet katonai beavatkozás veszélyével. Nehéz lett volna egy könnyed vállvonással tudomásul vennie, ami majd várhatóan Budapesten történik. De végül tudomásul vette. (Veljko Micunovic moszkvai jugoszláv nagykövet ismert naplójának 1956. november 3-i bejegyzése szerint Hruscsov úgy számolt be Titónak Brioni szigetén, hogy „a lengyeleknek megvoltak ugyan a saját nézeteik, de ők is elismerik, hogy a magyarországi fejlemények az ellenforradalom irányába haladnak”, és ők is „tudják, hogy mire szánta rá magát a Szovjetunió, és hogy nincs más kiút”.) Ehhez azt is tudni kell, hogy Gomulka szűk, bizalmas körben magából kikelve szidta Nagy Imrét, amikor híret vette a semlegesség bejelentésének, a Varsói Szerződésből való kilépés szándékának. Felelőtlenségnek, meggondolatlanságnak tartotta a Nagy Imre-kormány lépéseit.

Ennek ellenére túlzásnak tartom Alekszandr Sztikalinnak azt a megjegyzését (215.), hogy Gomulka 1958 nyarán „hamar megbékélt Nagy Imre kivégzésének tényével”, bár korábban ellenezte az ellene indított pert. Tischler János nem csak azt tárta fel, hogy a lengyel pártvezető 1957-ben Moszkvában szót emelt Nagy Imréért, hanem azt is, hogy dühösen és sértetten fogadta a kivégzés tényét, mert – bár ezt semmilyen leírt dokumentum nem igazolja – a nem sokkal előbb zajlott budapesti látogatása során hallottakat úgy értette, hogy ígéretet kapott: nem lesz halálos ítélet. A lengyel párt napokig halogatta a reagálást, feltűnően hallgatott, és amikor a LEMP első titkára már kénytelen volt valamit mondani, az sem úgy hangzott, mint Ulbricht vagy Novotny véleménye. Persze, végül ezt is tudomásul vették, mert a rendszer részei voltak, de

Gomułka nem felejtette el, hogy hatalomra jutását ugyanazok segítették, akik kitörő örömmel fogadták a magyar forradalmat, és lesújtva annak leverését. Szintén Tischlertől tudhatjuk például azt a szinte komikus történetet, hogy a varsói magyar nagykövetség hosszasan házalt az ellenforradalom rémségeit bemutató vándorkiállításal, de nem tudta elérni, hogy lengyel látogatók elé kerüljön.

Végül: színes leírásokat olvashatunk Majorov hadseregtábornok 1998-ban megjelent visszaemlékezéseiből például arról, hogy Gomułka előtte nem titkolta „zsigeri ruszofóbiáját” és megjegyzéseket tett arról, hogy kozák ősei mennyi lengyel vért ontották (215–216.). Továbbá a pártvezető vidéki rezidenciáján „fantasztikus Chopin-egyveleggel és könnyűvérű hölgyekkel” fogadták a külföldi vendégeket, a „pan szekretar” pedig cinikusan gúnyolódott, hogy ezek a lányok nem állnak ellen a szovjet katonai erőnek. Nos, én mindezt nem hiszem el a tábornoknak. Gomułka ortodox kommunista volt (mellesleg a lengyel általános közbeszéddel ellentétben szinte soha nem a „pan” megszólítást használta, legalábbis a politikai szereplőket illetően, hanem a „towarzysz”-t, amely pedig sokkal kevésbé terjedt el, mint az oroszban a „tovarisz”). Nem volt oroszellenes, és még ha lett volna is benne ilyen érzelem, teljesen elképzelhetetlennek tartom, hogy hivatalos szovjet küldöttség, ráadásul katonák előtt annak hangot adott volna. Gomułka műveltségét ismerve (lakatossegéd volt a legmagasabb végzettsége, és bár autodidaktaként sokat tanult, az nem a művészeteket érintette) még Chopin-egyvelegben is kételkedem – ám az lehetséges, hogy kiadta: rendezzenek kultúrműsort az elvtársaknak. A „könnyűvérű varrólánycákat” viszont kizártnak tartom, legalábbis Gomułkához kötve. Mindenki szigorú és merev, a végtelékig puritán emberként emlékszik rá, aki nagyon ritkán oldódott fel. Az illegális mozgalomban megismert feleségével 50 évig élt jónak látszó házasságban, ettől eltérő pletyka még a legvadabb kommunistaellenes emigrációs vagy szamizdat kiadványokban sem bukkant fel. Természetesen voltak helyi kiskirályok, akik az egykori földbirtokosokat utánozva ittak, nőztek, dorbézoltak, és ebbe esetleg a szovjet vendégeket is bevonták, de Gomułka ebben aligha vett részt. Nyilván tudott róla, hogy nem mindenki olyan, mint ő – itt feltűnő a párhuzam a szintén puritán Kádárral –, de csak akkor csapott oda, ha nagy botrány volt, mert a lengyel vidéki Csörgheő Csuliba ojtott pártfunkcionáriusokra más okokból szüksége lehetett. Ám szinte kizártnak tartom, hogy ő foglalkozott volna szovjet delegátusok nőellátásával és szexre vonatkozó megjegyzéseket tett volna.

Mindez persze nem a Sztikalin-írás lényegét érinti. Hruscsov leváltását Gomulka valóban örömmel fogadta, ahogy ezt az orosz történész jól leírja. Az új szovjet pártvezér, Brezsnyev erről első csúcstalálkozójukon újra megbizonyosodhatott, hiszen Gomulka akkor is hosszasan szidta a leváltott SZKP-vezetőt. A pontosság kedvéért mégis szükségesnek éreztem, hogy néhány gondolatot hozzáfűzzek a *Múltunk*ban megjelent íráshoz.

Domány András